پوهنتون پولی تخنیک کابل
مجله علم و تکنالوژی
جلد ۵۴– شماره ۱
سال ۱٤۰۵ – هـ.ش

تاریخ دریافت اثر :۱۴۰۴/۰۲/۱۹
تاریخ قبولی اثر :۱۴۰۵/۰۳/ ۱۳

KPU-JST

P-ISSN: 2305 - 896X

بررسی عوامل عدم تطبیق پلانهای شهری : مطالعه موردی شهرکابل

محمد جاوید درویش [۱*] ، پوهنیار محمد شفیق صدیقی [۲]، پوهنوال داودشاه فاروق [۳]

۱. فارغ التحصیل ماستری برنامه پلانگذاری و طراحی شهری

ایمیل: jaweddarwesh@yahoo.com

۲. استاد دیپارتمنت شهرسازی، پوهنتون پولی تخنیک کابل، ناحیه ۵، کابل، افغانستان

ایمیل: yonuswafa@gmail.com

۳. استاد دیپارتمنت شهرسازی، پوهنتون پولی تخنیک کابل، ناحیه ۵، کابل، افغانستان

ایمیل: daudshahfaruq@gmail.com

خلاصه:

پلان شهری سندی راهبردی، فنی و فضایی است که برای هدایت توسعه اقتصادی، اجتماعی، فیزیکی و زیست‌محیطی شهر در یک بازه زمانی مشخص تهیه می‌شود. این طرح‌ها چارچوبی برای استفاده از زمین، زیرساخت‌ها، خدمات شهری و کیفیت زندگی ساکنان فراهم می‌کنند.پلانهای تفصیلی که برای شهر کابل ساخته شده اند در ساحه عمل بیشترین آنها ناکام بوده و به درستی تطبیق نگردیده است کابل به عنوانی پایتخت افغانستان در اجرای این پلانهای با چالش های متعدد مواجه است که عمده ترین آنها ضعف حکومتداری و مدیریت شهری میباشد که سبب شده تا شهر کابل بیشتر از 70 فیصد غیر پلانی رشد کند. افراد زور مند و مافیای زمین در ساختار حکومتی بوده و زمین های دولتی را غضب نمود و باعث گردیده اند که پلانهای ترتیب شده نیز تطبیق نشود. از طرف دیگر ناهماهنگی و مداخلات بین ادارت دولتی و تداخل وظیفوی بین(شاروالی کابل و وزرات شهرسازی) و سایر ارگان های موجب پراگندکی مسولیت های مسولین گردیده است. نبود پلان جامع پایدار برای شهر باعث گردیده که طی چند دهه ماستر پلانهای مختلف برای شهر کابل ترتیب گردد، کمبود بودجه برای تطبیق پروژه ها مانند احداث سرک ها و ساختن زیربناء های شهری، پلانهای متذکره به چالش کشیده شود، از طرف دیگر مهاجرت بی رویه و سرازیر شدن یک‌بارگی مهارجرین به کشور نیز باعث رشد غیر طبیعی شهر و ایجاب سکونت گاه های غیر پلانی گردیده از طرف دیگر فقدان فرهنگ شهر نیشنی (انارشیزم فرهنگی)، جنگ و عدم ثبات امنیت و نگهداری و سهم گیری شهروندان در شهر باعث بی نظمی شهر گردیده است. نواقص فنی پلانی در پلانداگری، عدم انعطاف پذیری، فقدان مشارکت مردم باعث گردیده است که پلانهای شهر کابل با واقعیت های پویایی شهر شکست خورد، در نتیجه گفته میتوانیم که عوامل که در فوق ذکر گردیده باعث شده تا پلانهای که برای شهر کابل ترتیب گردیده به صورت درست تطبیق نگردیده و شهر را به بسوی غیر پلانی بودن که باعث گذشت زمان نه تنها مشکلات کمتر ، بلکه بیشتر شده است.

کلمات کلیدی:

JICA (Japan International Cooperation Agency) ، KUDf (Kabul Urban Devlepment Frame work)، ماستر پلان، پلان های تفصیلی

مقدمه :

شـهر کابـل، بـه عنـوان پایتخـت افغانسـتان و یـکی از کهـن تریـن سـکونتگاه‌های شـهری آسیـا، در طـول تاریـخ شـاهد تحـولات گسـترده‌ای بـوده اسـت. برنامـه ریـزی شـهری در ایـن شـهر، از دهـه هـای گذشـته تاکنـون، همـواره بـا چالش‌هـای پیچیـده‌ای همـراه بـوده کـه ریشـه در جنگ‌هـای طـولانی، رشـد سـریع جمعیـت، و ضعـف سـاختارهای مدیریـتی دارد.

شـهر کابـل طی دو دهـه اخیـر بـا رشـد بی‌سـابقه جمعیـت و گسـترش غیـرپلانی مواجـه شـده اسـت. ایـن توسـعه نامتـوازن، همـراه با عـدم تطبیـق مؤثـر ماسـترپلان‌های شـهری، منجـر بـه تشـدید چالش‌هـایی نظیـر کمبـود خدمـات زیربنـایی، ترافیـک سـنگین، آلـودگی محیـطی و ناپایـداری اجتمـاعی شـده اسـت [1].

شـهر کابـل در بیـن شـهر هـای دنیـا بینظیـر اسـت. مـکانی اسـت کـه انعـکاس دهنـدۀ بافـت متنـوعی اسـت کـه در طـول سـالیان متمـادی بـا درهـم تنیـده شـدن عوامـلی همچـون توپوگـرافی، و نیروهـای فرهنـگی و اقتصـادی بـه وجـود آمـده اسـت. ایـن شـهردر مـکانی واقـع گردیـده اسـت کـه مرکـز تحـولات و تغییـرات سـریع اسـت. بـا در نظرداشـت ایـن پـس زمینـه در پـروژه حاضـر تلاش بـر آن اسـت تـا پلان و دورنمـایی از شـهرکابل ترسـیم گـردد کـه نـه تنهـا ارائـه دهنـدۀ حرکـت فعـلی شـهر بـوده بلکـه بـه شناسـایی خصوصیـات و عوامـل تاثیرگـذاری کـه بـه تعریـف ایـن شـهر کمـک می کننـد نیـز باشـد. ایـن موقعیـت مرکـزی در تجـارت جهـانی هنـوز هـم میتوانـد فرصـت هـا و توسـعه کابـل را در دهـه هـای آینـده شـکل دهـد [2].

پلان‌گـذاری و تهیـه طرح‌هـا و پلان‌هـای شـهری یـکی از دغدغه‌هـای مهـم بـرای نهادهـای شـهری در ۲۰ سـال گذشـته بـوده و همـواره بـا مشـکلات و موانـع متعـدد روبـه رو گردیـده اسـت. از تهیـه ماسـترپلان شـهر کابـل توسـط موسسـه جایـکای جاپـان گرفتـه تـا تهیـه چارچـوب طـراحی شـهر کابـل توسـط کمپـنی ساسـاکی و تغییـر و تبدیـل در روندهـا و سـطوح رهبـری نهادهـای شـهری مـواردی اسـت کـه نـه تنهـا باعـث ارتقـای کیفیـت عرضـه خدمـات و بهبـود وضعیـت کالبـدی شـهر کابـل گردیـده، بلکـه منجـر بـه افـول و افـت کیفیـت زنـده‌گی در شـهر سـده اسـت. از ایـن رو سـوالات بسیـاری را در اذهـان عامـه و متخصصـان حوزه‌هـای شـهری و مهنـدسی در کشـور بـه وجـود آورده کـه هنـوز پاسـخ قناعـت بخـش در ایـن زمینـه بـه دسـت نیامـده اسـت [3].

مشـارکت گروه‌هـای اجتمـاعی و نهادهـای تخصـصی یـکی از مولفه‌هـای مهـم در امـر توسـعه پایـدار شـهری عنـوان می‌شـود. بـرای این‌کـه بتوانیـم یـک شـهر را در مسیـر توسـعه سـالم و هدف‌منـد سـوق دهیـم، مشـارکت گسـترده نهادهـای تخصـصی و نیروهـای اجتمـاعی در مـوارد مختلـف ماننـد سـرمایه‌گذاری در پروژه‌هـای شـهری، اشـتراک در سیاسـت‌گذاری‌ها، سـهم‌گیری در بودجه‌سـازی و اولویت‌بنـدی نیازهـای شـهری مهـم تلـقی گردیـده و ضامـن شـکل‌گیری توسـعه پایـدار می‌باشـد، پروژه‌هـای شـهری مهم‌تریـن جـزو لاینفـک شـهرها را تشـکیل داده کـه کیفیـت زنـده‌گی شـهروندان و تـداوم حیـات شـهری بـه آن‌هـا بـه طـور ناگسسـتنی بسـته‌گی دارد و بایسـت قبـل از اجـرایی شـدن در قسـمت پلان‌گـذاری آن‌هـا توجـه جـدی صـورت گیـرد.

شـهر کابـل در سـال‌های پسیـن شـاهد پیش‌رفـت در ایـن زمینـه بـوده و بـه منظـور بهبـود در سیسـتم مدیریـتی و پروفایـل شـهر کابـل پلان‌هـای متعـددی تدویـن و اجـرایی شـد کـه منجـر بـه هیچ‌گونـه تغییـر در فـرم و سـاختار شـهر کابـل نگردیـد. در ایـن اواخـر چارچـوب طـراحی شـهری بـا توجـه بـه وضعیـت پیچیـده و مشـکلات چندبعـدی شـهر کابـل از طـرف کمپـنی ساسـاکی امریـکایی بـا اشـتراک مقام‌هـای افغـانی از نهادهـا و سـکتورهای شـهر افغانسـتان تدویـن و رونمـای شـده کـه طی چنـد سـال هنـوز تغییـرات جـدی در پروفایـل و فـرم شـهر کابـل بـه وجـود نیامـده اسـت. ایـن امـر سـوالات بسیـاری را در ذهـن متخصصـان حوزه‌هـای شـهری و شـهروندان کابـل بـه

وجـود آورده اسـت، از ایـن رو در ایـن نوشـته سـعی می‌شـود تـا آسیب‌هـا و مشـکلات چارچـوب طـراحی شـهر را بـه گونـه‌ی تخصـصی تـا آن‌جـا کـه در تـوان نویسـنده ایـن متـن اسـت، بـررسی و بـه تصویـر کشیـده شـود. پیـش از آن بـه مطالعـه و تحلیـل مشـکلات و چالش‌هـای عمـده شـهر کابـل بـه شـکل مختصـر آن پرداختـه می‌شـود [3].

اهداف تحقیق

از اینکـه در طی سـالهای گذشـته پلان هـای شـهری، بخصـوص ماسـتر پلان هـای متعـدد بـرای شـهر کابـل ترتیـب گردیـده اسـت، کـه هیـچ کـدام آن در همـان وقـت و زمـان آن بشـکل درسـت تطبیـق نگردیـده اسـت کـه ایـن امـر باعـث بی نظـمی در شـهر گردیـده اسـت، هـدف ایـن تحقیـق بـررسی و دریافـت عوامـل کـه باعـث تطبیـق پلانهـا میشـود بـررسی گـردد همچنـان شناسـایی مشـکلات و شـکاف هـا در نهـاد هـای طـرح کننـده و تطبیـق کننـده، ریشـه هـای سـاختاری، مدیـرتی و اجتمـاعی، ارزیـابی منابـع و نیـرو هـای انسـانی فـنی، و ارائـه راهـکار هـایی بـرای افزایـش اثـر بخـشی پلان هـای آینـده در کابـل.

پیشینه تحقیق

عـدم تطبیـق پلان‌هـای شـهری در کابـل نتیجـه ترکیـبی از عوامـل سـاختاری (ضعف مدیریـت، فسـاد)، اجتمـاعی (مهاجـرت فرهنـگی، شـهر نیشیـنی) اسـت و تحقیقـات نشـان میدهـد کـه راهـکار هـای موجـود دو دسـته انـد:

1:- تخریب و جریمه سازی غیر استندرد که تا اکنون کارایی محدود داشته اند

2:- راه کار های پایدار احداث شهری های جدید و پایدار

روش تحقیق

ایـن تحقیـق از نـوع تحقیـق توصیـفی – تحلیـلی بـوده و از نظـر هـدف کاربـردی می باشـد کـه راه حـل را بـرای تطبیـق درسـت پلان هـای شـهری و ترتیـب آن می پـردازد ، دیتـاء هـای جمـع آوری شـده بـر مبنـای مطالعـات کتابخانـه ای میباشـد کـه در بخـش مطالعـات کتابخانـه ای معلومـات و اطلاعـات از منابـع علـمی، پایـان نامـه هـای تحصیـلی، مقـالات و گزارشـات شـهری بدسـت آمـده اسـت، اطلاعـات و مـواد جمـع آوری شـده نشـان دهنـده چگونـگی تطبیـق و عـدم تطبیـق پلانهـای مودجـود در شـهر کابـل را نشـان میدهـد

تحقیـق محقـق در محـدوده مشـخص نبـوده بلکـه تمـام شـهر کابـل را حتـوا میکنـد زیـرا طـرح هـای بـرای شـهر کابـل ترتیـب گردیـده محـدود بـه یـک سـمت شـهر کابـل نبـود و تمـام طـرح و پلانهـای کـه ترتیـب گردیـده بـرای تمـام شـهر کابـل بـوده کـه از لحـاظ تطبیـق آن هـم در تمـام قسـمت هـای کابـل مشـکل یکسـان داردنـد

معلومات و مواد محقق پلانهای دسته داشته إدارات ذیربط (شاروالی کابل و وزارت شهری) میباشد.

موضوع تحقیق

شـهر کابـل بهعنـوان پایتخـت افغانسـتان، طی دههـای گذشـته بـا رشـد سـریع جمعیـت، گسـترش نامتـوازن و توسـعه غیـرپلانی روبـه‌رو شـده اسـت. علی‌رغـم تهیـه و تصویـب پلان‌هـای شـهری متعـدد کـه هیـچ یـکی آن طرح‌هـا به‌صـورت کامـل و مؤثـر تطبیـق نگردیده‌انـد. هـدف ایـن تحقیـق، بـررسی و تحلیـل عوامـل سـاختاری، مدیریـتی، اجتمـاعی و اقتصـادی اسـت کـه مانـع اجـرای مؤثـر ایـن پلان‌هـا شـده‌اند.

ایـن تحقیـق بـا روش توصیفی-تحلیـلی اسـت. از جملـه مهم‌تریـن عوامـل عـدم تطبیـق پلان‌هـا می‌تـوان بـه ضعـف حکومـت‌داری شـهری، فسـاد اداری، مـداخلات و تداخـل وظایـف ادارات دولـتی، کمبـود بودجـه، عـدم مشـارکت مـردمی، نبـود فرهنـگ شـهرنشینی، مهاجرت‌هـای گسـترده، و ناهماهنـگی میـان طرح‌دهنـدگان و مجریـان اشـاره

کرد.

افزون بر این، نفوذ زورمندان و مافیای زمین در ساختار تصمیم‌گیری، باعث غصب اراضی و رشد غیرقانونی مناطق شهری شده است. همچنین عدم توجه به ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی در طرح‌ریزی پلان‌ها، و رویکرد صرفاً فنی در طراحی آنها، موجب شده است تا این پلان‌ها از واقعیت‌های موجود فاصله بگیرند

این تحقیق پیشنهاد می‌کند که برای تحقق توسعه پایدار شهری در کابل، باید بر ایجاد هماهنگی ساختاری میان نهادهای ذی‌ربط، تقویت حاکمیت قانون، افزایش شفافیت اداری، تأمین منابع مالی پایدار، و ارتقاء فرهنگ شهرنشینی تمرکز شود. تنها از این رهگذر می‌توان امید داشت که طرح‌های شهری از مرحله نظری عبور کرده و در عمل تحقق یابند.

شکل گیری اولیه شهر بدون ماستر پلان

انتخاب کابل به‌عنوان پایتخت (1776): پس از انتقال پایتخت از قندهار توسط تیمورشاه درانی، شهر بر اساس تقسیم‌بندی‌های قبیله‌ای و فیودالی توسعه یافت. زمین‌های اطراف بالاحصار به اراضی سلطنتی اختصاص داده شد و محلاتی مانند قاضی فیض‌الله، مرادخانی و چنداول شکل گرفتند. ساخت‌وسازها بدون برنامه‌ریزی متمرکز و مبتنی بر سلیقه خوانین انجام می‌شد که منجر به ایجاد کوچه‌های باریک و پیچ در پیچ با خانه‌های حیاط‌دار شد .معماری سنتی:

خانه‌ها از خشت خام و چوب با تزئینات هنری (متأثر از سبک‌های هندی و ترکی) ساخته می‌شدند. بازارهای سرپوشیده مانند چارچته - با سیستم تهویه طبیعی و طراحی مشابه بازارهای مدرن - از شاهکارهای این دوره بودند که متأسفانه در جنگ‌های قرن نوزدهم نابود شدند[4].

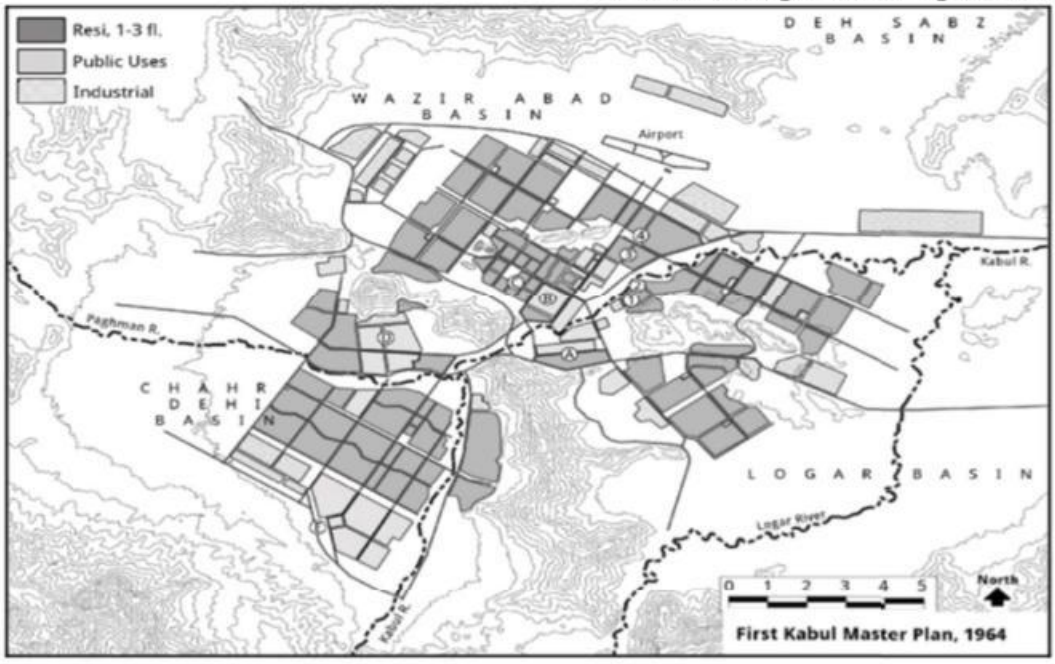
تقسیمات اراضی اولیه شهر کابل

تیمور شاه بخاطر نفوذ فیودالان کابل را پایتخت حکومت خود انتخاب کرد موصوف زمین ها و باغ های اطراف بالاحصار را به حیث پایگاه سلطنتی ، باغ های شاهی و دفاتر اداری اختصاص داد و قسمت های از شهر کهنه و بخش های جنوب رودخانه کابل را برای کارمندان دولتی و قسمت های را هم در میان افراد خود تقسیم نمود تا هر یک به میل خود منازل رهایشی، مهمانخانه، خانقاه، حمام ، کاروانسرا، مسافرخانه، اشتر خانه، چرا گاه ، قلعه و باغ ها بسازند و آرام و مرفه زنده گی کنند ، ساخت وساز نظر به خصوصیات قبیلوی و فیودالی ادامه پیداکرد طوری که بهترین خانه‌ها و منازل شهر در تمام محلات از سرداران قومی، مستوفیان و شهزاده گان در ان زمان بود. قسمت زیاد باغهای قدیمی که از گلباغ وللندر امروزی در غرب کابل شروع شده و بصورت بهم پیوسته در امتدادغربی کوه شیر دروازه، تنگناه دهمزنگ ، شهر کهنه (چنداول که در ان زمان بخش مهم شهر را تشکیل میداد) تا غرب بالاحصار ادامه داشت انها را ازبین برده که در نتیجه هسته تاریخی کابل از بالا حصار پافراتر گذاشته و شهر به نا حیه ها و گذرهای چون قاضی فیض الله، شمع ریزها، مراد خانی، علی رضا خان، دیوان بیگی، کوچه عمله ها ، سردار جانخان، سراجی، اهنگری، تیل خانه، سمنت خانه و غیره که بیشتر انها تا امروز باقی مانده اند تقسیم بندی گردید در این تقسیمات نهر های متعدد هم اعمار و کشیده شده که اکثر این انهار و جوی ها (حقابه ها) بالای اراضی مربوط خوانین و سران قوم جریان داشت و به اساس سلیقه های فردی تقسیمات شده اند که چالش ها و مشکلات جدیدی را برشهروندان کابل بوجود آورد با انتقال پایتخت از قندهار به کابل بر علاوه خانواده سلطنتی افراد زیاد ازولایت های دیگر خاصتاً ولایت قندهار به کابل مسکن گزین

شدند محله ها بدون بستر شهری بشکل خود سر شکل گرفت که به این اساس نفوس شهر تا سال 1878 به 70000 تن رسید و مرکز شهر ساحه تقریباً به 180 هکتار زمین گسترش پیدا کرد و شهر بمثابه بازار یا مرکز بازرگانی انکشاف یافت. [4].

نخستین ماستر پلان شهر کابل

نخستین طرح جامع شهر (ماستر پلان) در سال 1962م توسط کارشناسان کشور به کمک مشاورین اتحاد شوروی سابق و افغانی، تهیه گردید. که این طرح (پلان) برای هشصدهزار باشنده در مساحت 23780 هکتار زمین بر مدت زمانی بیست وپنج سال، در نظر گرفته شد .که هدف آن تبدیل کابل از یک شهر سنتی به یک پایتخت مدرن بر اساس اصول شهرسازی معاصر بوده ویژگی‌های این پلان تفکیک مناطق مسکونی، اداری، تجاری و صنعتی همچنان گسترش کابل به سمت شمال و شمال‌شرق (شهرنو، مکروریان، پل‌چرخی)ایجاد شبکه منظم جاده‌ای و احداث خیابان‌های وسیع ساخت مناطق مسکونی مدرن احداث زیرساخت‌های خدمات عمومی (آب، برق، فاضلاب) حفظ هسته تاریخی شهر (بالاحصار، چنداول، شاه‌دوشمشیره) در عین مدرن‌سازی اطراف [5]. اما این طرح صرفا" بر مناطقه بندی فنی کاربری متمرکز بود و پویایی‌های اجتماعی را نادیده گرفت.

نخستین ماستر پلان کابل (1962)

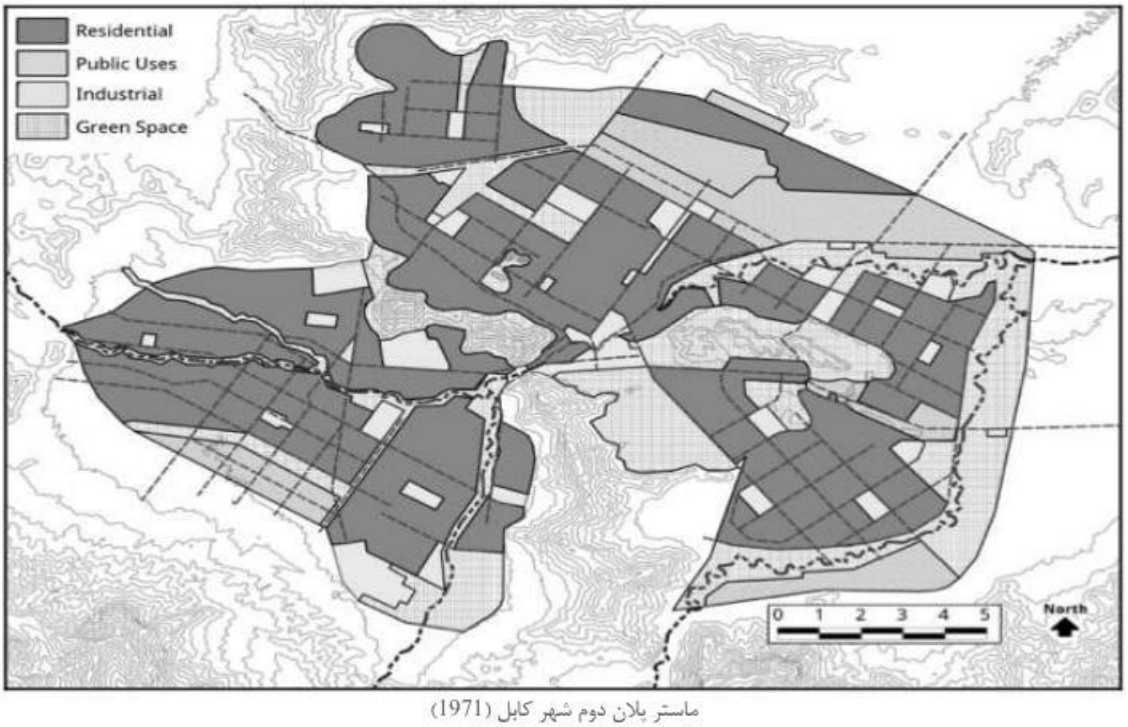
دومین طرح جامع شهر کابل:

پس از آن، در سال 1971، در طرح اولی تجدید نظر صورت گرفت و دومین طرح جامع شهر (ماستر پلان) در همین سال به کمک کارشناسان روسی و کارشناسان اداره اموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (UNESCO) ترتیب شد. در این طرح 29900 هکتار زمین برای 1.4 میلیون باشنده در نظر گرفته شده بود. به طور همزمان برای اولین بار بلا ک های آپارتمانی با عناصر و اجزای ساختمانی فابریکه یی به شیوه های ساخته شده درکشورهای جماهر شوروی وقت مطرح شد. مناطق شهر مانند مکروریان ،

کارتـه، مینـه، بلاک ، گالـری ، اپارتمـان و.... بوجـود آمـد و بیشـترین تغیـرات در نـام گـذاری سـاحات شـهردر همیـن زمـان صـورت گرفـت [6].

بعـد از کودتـای هشـت ثورسـال 1978م دوره حـزب دموکراتیـک خلـق در مجمـوع بـه سـاخت و آبـادی شـهر ادامـه داده شـد ولی پلان هـای جدیـد بـرای توسـعه روی دسـت گرفتـه نشـد وپلان هـای عمـرانی کـه در زمـان داود خـان تحـت سرپرسـتی غلام سـخی نـورزاد شـهردار وقـت طـرح گردیـده بـود تاحـدی تطبیـق گردیـد کـه از ان جملـه میتـوان از سـاختمانهای مسـکونی در مکروریـان دوم، سـوم و چهـارم در اثـر فعالیـت فابریکـه خانـه سـازی وهمـکاری مسـتقیم اتحـاد شـوروی نـام بـرد وهمچنـان مجتمـع مسـکونی رادر شـهر ارایـه وتهیـه مسـکن، پوهنتـون تعلیـم و تربیـه، جـاده جدیـد کابـل بگـرام پـروژه مسـکن ارزان قیمـت ، احـداث پـروژه بـرق حـرارتی پـروژه پنجصـد فامیـلی خیرخانـه و ده هـا سـاختمان دیگـر در شـهر کابـل اعمارگردیـد. معمـاری خانـه هـا در شـهر کابـل وسیلـه یی بـرای تبلیغـات ایدیولوژیـک بـدل شـد. دولـت سـعی کـرد بـا سـاختن بلاک هـای آپارتمـانی متعـدد و متحـد الشـکل در چندیـن نقطـه شـهر، زیربنـای یـک جامعـه یی کمونیسـتی را بگـذارد. دراین دوران شـورا هـای ولایـتی نیـز ایجـاد شـد، مرکـز شـهر بـه 16830 هکتـار زمیـن گسـترش پیداکـرد.

اما این طرح رویکردهای آمرانه زیرساختها را اولویت دادند، که در حل تفکیک قومی شکست خوردند.

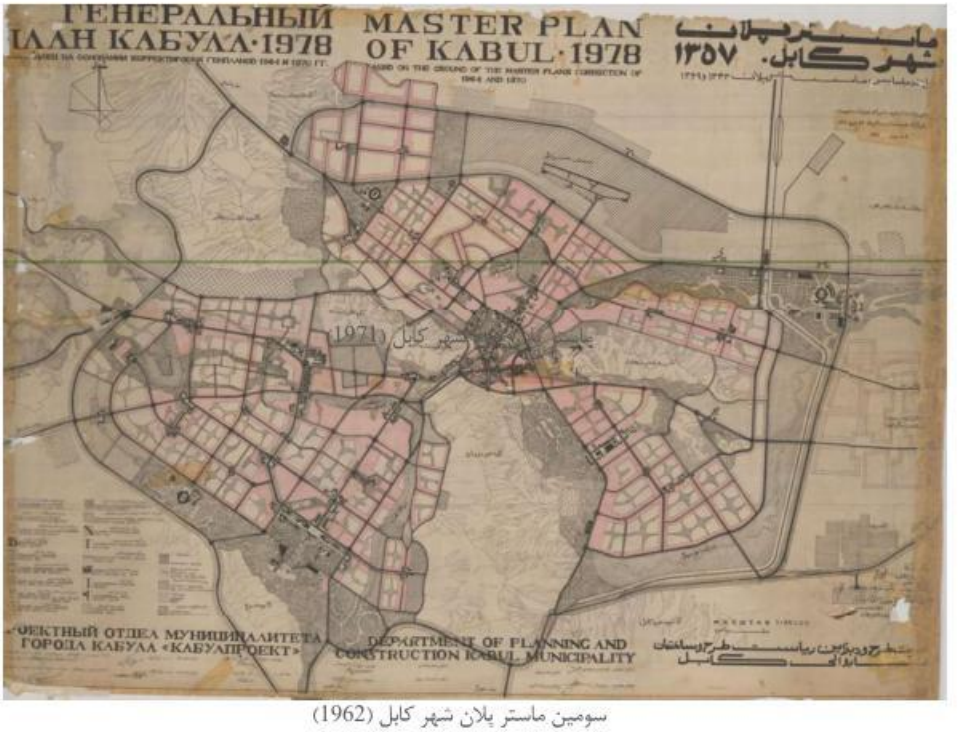

ماستر پلان دوم شهر کابل (1971)

سومین طرح جامع شهر:

شـورای وزیـران وقـت لایحـه توسـعوی شـهر (ماسـتر پلان سـوم) کابـل را مطابـق نـورم هـای معاصـر شـهری بـه کمـک متخصصیـن اتحـاد شـوروی و متخصصیـن داخـلی منظـور نمـود. پروسـه تهیـه ماسـتر پلان سـوم در سـال 1976 آغـاز و در 1978منظـور گردیـد. ایـن طـرح سـاحه 32330 هکتـار زمیـن را احتـوا و بـرای دو ملیـون باشـنده طـرح ریـزی گردیـد کـه مجموعـه شـاخصهای اقتصـادی، اجتمـاعی و فرهنـگی (تجـارتی، رهایـشی، آمـوزش و پـرورش وغیـره) را بـا توجـه تمـام بخشـهای جـاده سـازی شـهری ، تجهیـزات انجنیـری ، سرسـبزی، ابرسـانی

، کانالیزاسیون ، سنجش و مورد مطالعه قرارداده که برای 25 سال یعنی الی سال 2002 در نظر گرفته شده بود و درمعرض تطبیق و بهره برداری قرار گرفت و به دنبال تهیه ماسترپلان ، کم و بیش پلان های تفصیلی برای اعمار ساحات مسکونی و سایر نواحی بصورت پلان شده، ترتیب گردید ولی با تآسف بنابرحوادث جنگ و تغییروتبدیل حکم رواها و انتصاب های سلیقه وی در راس شهرداری ماستر پلان جز آرشیف نقشه ها قرارگرفت و از تطبیق باز ماند نفوس شهر به 1.5 ملیون تن با رشد طبیعی 4.7 درصدی در بین سالهای 1992 – 1979 میرسید. تطبیق صد در صدی این ماستر پلان بسیار اندک و ناچیزدر یک یا دو ساحه صورت گرفت و قسمتی هم به تغیرات خورد و بزرگ در ساحات انگشت شماری تطبیق شده درواقع شهرموجوده کابل را نمیتوان محصول این ماستر پلان دانست بجز از چند ساحه که پنجاه درصد پلان در آن تطبیق شده متباقی باتغیرات علمی و پلان شده وهم غیر علمی و خودسر انکشاف پیدا کرد [7].

سومین ماستر پلان شهر کابل (1962)

چهارمین ماستر پلان شهری کابل ماستر پلان (جایکا):

چهارمین ماستر پلان شهر کابل که با همکاری جایکا (سازمان همکاری بین‌المللی جاپان) طراحی شد، یکی از بلندپروازانه‌ترین طرح‌های توسعه شهری در افغانستان بود

هدف این پلان توسعه نواحیی 22 گانه شهر کابل بود و قررا بود که جاگزین سومین ماستر پلان شهر کابل گردد این ماستر پلان برای یک دوره 15 ساله (تا 1405 خورشیدی) طراحی شده بود و شامل دو بخش اصلی بود:

حل مشکلات زیربنایی کابل موجود (مانند ترافیک، آبرسانی، فاضلاب)،

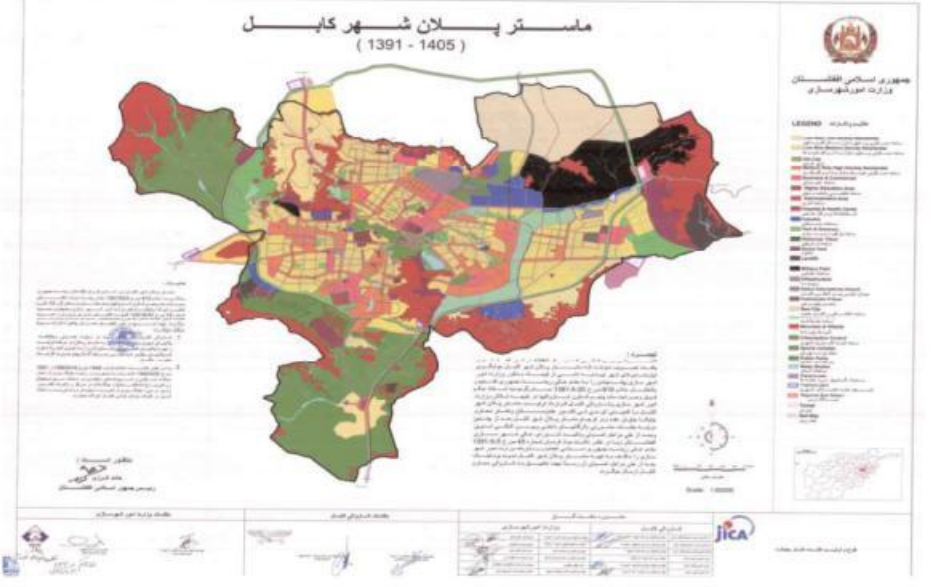
توسعه شهر جدید در منطقه ده‌سبز و باریک‌آب برای اسکان 3 میلیون نفر.

اهـداف کلی ایـن پلان کاهـش تراکـم جمعیـت: انتقـال 3 میلیـون نفـر از جمعیـت 4.5 میلیـونی کابـل بـه شـهر جدیـد، افزایـش فضاهـای سـبز شـهری از 1.8 مترمربـع بـه 5 مترمبـع بـرای هـر شـهروند ، و حفاظـت، شناسـایی و مرمـت آبـدات تاریـخی مخصوصـا» در ناحیـه اول و دوم شـهر کابـل، ایجـاد سـه حلقـه سـرک هـای حلقـوی (داخـلی، میـانی و بیـرون و سیسیتـم بی آر تی) بـود

چالش‌های اجرایی پلان جایکا:

1. فساد اداری: فروش غیرقانونی زمین‌های دولتی به سرمایه‌گذاران خصوصی و نبود نظارت کافی .
2. ساخت‌وسازهای غیرپلانی: 70٪ جمعیت کابل در مناطق فاقد نقشه شهری زندگی می‌کنند و تخریب بناهای غیرقانونی دشوار است
3. کمبود بودجه
4. تغییرات سیاسی

ماسـتر پلان جایـکا بـرای کابـل، بـا هـدف تبدیـل شـهر بـه یـک کلان‌شـهر پایـدار طـراحی شـد، امـا مشـکلات فـوق الذکـر باعـث شـد کـه طـرح متذکـره نیـز نـاکام شـود [8].

ماستر پلان جایکا (1102)

ماستر پلان پنجم شهر کابل(چارچوب طراحی شهر کابل):

چارچـوب طـراحی شـهری یـک سـند راهبـردی بـرای هدایـت توسـعه شـهرکابل پایـداد و منظـم اسـت کـه در سـال 2018 توسـط دولـت افغانسـتان بـا همـکاری شـرکت آمریـکایی ساسـاکی تصویـب شـد ایـن پلان جایگزیـن پلان هـای قدیـمی ماننـد ماسـتر پلان جایـکا (JICA) بـود کـه بـه دلیـل غیـر قابـل اجـرا عمـلی نگردیـد چارچـوب طـراحی شـهری در پنـج بخـش طـراحی شـده کـه شـامل چارچـوب انکشـاف، دیزایـن و انکشـاف جـاده دارالامـان،

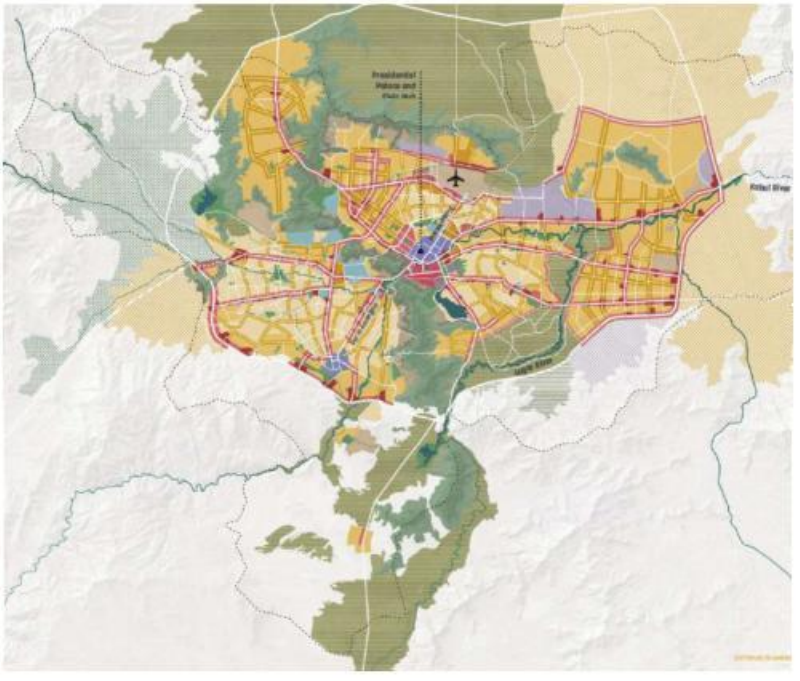
دیزایـن و انکشـاف جـاده صحـت عامـه، انکشـاف شـبکه هـای زیربنـا و رهنمـود تطبیـقی اسـت. در افـق 15 سـاله تدویـن شـد.

یافته‌هـا نشـان می‌دهـد کـه علیرغـم رویکـرد نویـن مبتـنی بـر تلفیـق برنامه‌ریـزی و طـراحی، چالش‌هـایی مانند ضعـف مشـارکت مـردمی، کمبـود منابـع مـالی، رشـد بی‌رویـه حاشیه‌نشینی و فسـاد اداری، تحقـق اهـداف را بـا مانـع مواجـه سـاخته‌اند.

اهداف اصلی چارجوب طراحی شهری:

هدایت توسعه پایداد، یکپارچه سازی برنامه ریزی و ارتقای فرهنگ شهر نیشینی.

چارچـوب طـراحی شـهری بـه عنـوان یـک چشـم‌انداز و سـند کلان در حـوزه شـهری در افغانسـتان تدویـن شـده اسـت کـه از نظـر اقتصـادی نیـز هزینه‌بـر بـوده و در ناهم‌آهنـگی میـان نهادهـای شـهری کشـور تهیـه شـده اسـت. از ایـن رو بعـد از گذشـت چنـد سـال از رونمـایی آن بـه عنـوان یـک سـند مـلی در حـوزه شهرسـازی، هنـوز جایـگاه اجـرایی آن مشـخص نشـده اسـت و گام‌هـای بعـدی آن بـا مشـکلات جـدی روبـه‌رو شـده و حتـا غیرقابـل اجـرا جلـوه می‌نمایـد.

چارچوب طراحی شهری (2018)

چالش های اساسی شهر کابل:

پلانهـای شـهری مهم‌تریـن جـزو لاینفـک شـهرها را تشـکیل داده کـه کیفیـت زنـده‌گی شـهروندان و تـداوم حیـات شـهری بـه آن‌هـا بـه طـور ناگسسـتنی بسـته‌گی دارد.بایـد قبـل از اینکـه پـروژه هـای شـهری شـروع گـردد بـه پلانهـای شـهری توجـه جـدی صـورت گیـرد. یـکی از شیوه‌هـایی کـه می‌توانـد بـه نیازهـای مـکانی پروژه‌هـای شـهری در فراینـد زمـانی پاسـخ قناعت‌بخـش فراهـم سـازد، مطالعـات اولیـه و جمـع‌آوری آمـار و اطلاعـات در ایـن راسـتا اسـت.

به منظور جلوگیری از بروز مشکلات و چالش‌های جدی در روند توسعه شهری در کشورهای مختلف، راهکارهای متفاوت مطرح شده است مانند پلان‌های تفصیلی، پلان‌های استراتژیک و چارچوب طراحی شهری از مثال‌های زنده این روند به حساب می‌آید که هنوز در شهرهای مختلف دارای کاربرد فزاینده و متفاوت می‌باشند.شهر کابل در سالهای پسین شاهد پیشرفت بزرگ در این زمینه بوده و به منظور بهبود در سیستم مدیریتی و پروفایل شهر کابل پلان‌های متعددی تدوین و اجرایی شد که منجر به هیچ‌گونه تغییر در فرم و ساختار شهر کابل نگردید.در این اواخر چارچوب طراحی شهری با توجه به وضعیت پیچیده و مشکلات چندبعدی شهر کابل که طی چند سال گذشته هنوز هم در فرم شهر کابل تغیرات قابل ملاحظه بوجود نیاورده است. از اینکه پلانهای متعددی برای شهر کابل ترتیب گردیده و هر کدام آن کاملا تطبیق نگردیده بنا لازم است تا عوامل و چالش های که باعث گردیده را مطالعه و تحلیل نمود.

انارشیزم فرهنگی:

از آن‌جای که افغانستان در تقریبا پنج دهه گذشته در جنگ، منازعه و درگیری های داخلی قرار داشت، همه‌ی داروندار به شمول زیربناها و مهم‌تر از همه فرهنگ شهرنشینی را در این مدت از دست داده است. علاوه بر آن، تهاجم فرهنگی در ابعاد مختلف، از موارد مهم دیگر در این زمینه به حساب می‌آید که بستر شکل‌گیری چالش‌های اجتماعی و فرهنگی در شهرهای بزرگ و جامعه شهری کشور پنداشته می‌شود. امروز شهرهای افغانستان در کل و کلان‌شهرهای کشور به طور خاص از نبود فرهنگ شهرنشینی رنج می‌برند و همواره با مشکلات و چالش‌های عمده مانند عقب‌مانده‌گی و انارشیزم فرهنگی روبه‌رو هستند. وقتی فرهنگ شهرنشینی در یک شهر به هم می‌خورد، نه تنها شهروندان، بلکه روند بازسازی و زیباسازی شهری با مشکلات جدی روبه‌رو شده و باعث افزایش ساخت‌وسازهای بی‌هدف و غیرپلان شده در شهر می‌گردد که امروز شهر کابل شاهد حساسیت این مساله است. [9].

رشد سریع و غیرکنترل‌شده نفوس شهری:

گزارش‌های جهانی نشان می‌دهد که تا سال 2050 بیش از 66 درصد جمعیت جهان شهرنشینی را اختیار خواهند کرد، از این رو این روند در کشورهای در حال توسعه سریع اتفاق خواهد افتاد.

افغانستان از جمله کشورهای در حال توسعه بوده که هنو زبا مشکلات فراوانی در زمینه های مختلف از جمله جنگ و نا امنی دست و پنجه نرم می کند که سبب مهاجرت های بر رویه مردم از گوشه و کنار کشور به کلانشهرهای مانند کابل شده است، رشد نفوس در شهرهای کشور از جمله شهر کابل غیرطبیعی بوده و باعث مشکلات جدی در فرایند توسعه شهری شده و در بسیاری موارد مشوق خوبی برای افزایش ساحات غیرپلانی به حساب می‌رود.

ناهم‌آهنگی میان نهادهای طرح‌دهنده و اجراکننده:

یکی از مشکلات بسیار جدی در حوزه شهرسازی کشور، ناهم‌آهنگی میان نهادهای طرح‌دهنده و اجراکننده است. از این رو در بسیاری موارد باعث افزایش مشکلات در حوزه عملیاتی یا تطبیقی می‌شود. نبود تعریف روشن وظایف نهادهای شهری، مشکل دیگری در این زمینه محسوب می‌شود تا نیازسنجی از وضعیت فعلی شهرها و پروژه‌های شهری مبتنی بر واقعیت کم‌تر به عنوان یک مولفه مورد مناقشه و بحث مطرح گردد.

مساله استملاک و ارزش‌یابی زمین:

شهر کابل در حال حاضر فاقد زمین بکر است، از این رو زمینه توسعه افقی این شهر وجود ندارد.

پراگنـده‌گی در شـکل و فـورم شـهر و ساخت‌وسـازهای غیرمعیـاری، زمینـه بـروز مـحلات غیـرپلانی را افزایـش داده و در حـال حاضـر بـه عنـوان یـک مشـکل بسیـار جـدی بـرای نهادهـای شـهری و حوزه‌هـای تخصـصی مطـرح اسـت. تنظیـم مجـدد زمیـن و تبدیـل سـاحات غیـرپلانی بـه پلانی، بـه عنـوان یـک بحـث مهـم در چارچـوب توسـعه شـهری از چنـد سـال بدیـن سـو بـرای شـهر کابـل مطـرح بـوده و در ماسـترپلان‌های شـهری در ادوار مختلـف نیـز گنجانیـده شـده اسـت؛ ولی در قسـمت مکانیـزم اسـتملاک سـاحات غیـرپلانی و اسـتقرار سـاکنان آن‌هـا در جاهـای بدیـل آن هنـوز برنامـه روشـن و قابـل قبـولی وجـود نـدارد. از ایـن رو بـا توجـه بـه کانسیپـت دیزاین‌هـایی کـه در چارچـوب طـراحی شـهری کابـل تعریـف گردیـده اسـت، زمینـه اسـتملاک و بازطـراحی فضاهـای شـهری بـه ویـژه فضاهـای خصـوصی، بـدون بازسـازی نهادهـای اصـلی ماننـد شـهرداری کابـل و تمرکـز بـالای نهادهـای پاسـخگوی امـری ناممکـن و غیرقابـل اجـرا بـه نظـر می‌رسـد.

پیش‌بینی اقتصادی:

بـه منظـور ارزیـابی و بهـره‌وری مفیـد از طرح‌هـای شـهری، نیـاز اسـت پیش‌بیـنی اقتصـادی در چشـم‌انداز قطـعی آن داشـته باشـیم و بـر محـور آن، مـوارد مهـم کـه قـرار اسـت در آینـده اتفـاق بیفتـد، را بـررسی کـرده و زمینـه تجـارت و تراکـم سـرمایه‌های سـرگردان را، بـا توجـه بـه نـوع طـراحی و مکانیزم‌هـای استفاده‌شـده در آن، فراهـم کنیـم. ولی چارچـوب طـراحی شـهری، پیش‌بیـنی اقتصـادی و چشـم‌انداز روشـن از برآوردهـای اقتصـادی، شـامل سـود، زیـان و مصـارف کـه قـرار اسـت طی اجـرای طـرح صـورت گیـرد را نداشـته و تنهـا بـه صـورت اجمـالی و تشـویقی بـدون دلایـل موجـه و بـدون سـنجش وضعیـت از شـرایط اقتصـادی فعـلی شـهر کابـل، مـواردی را بـه گونـه‌ی اتوپیـایی و آرمـانی مطـرح کـرده کـه در حـال حاضـر فاقـد جایـگاه اجـرایی می‌باشـند. از ایـن جهـت، چارچـوب طـراحی شـهر کابـل بـا توجـه بـه مباحـث اقتصـادی شـهری و آن‌چـه در ادبیـات توسـعه شـهری وجـود دارد، همگـنی نداشـته و فرایندهـای صرفـاً ذهـنی و غیرقابـل اجـرا بـه نظـر می‌رسـد. در ایـن صـورت کم‌تـر مـورد تشـویق سـرمایه‌گذاران و سـکتور اقتصـادی در سـطوح مـلی و بین‌المللـی قـرار می‌گیـرد.

نتیجه گیری و پیشنهادات

نتیجه گیری

بـا بـررسی رونـد تاریـخی و محتوای پلان های شـهری مختلف کابل- از نخسـتین ماسـتر پلان در دهـه 1960 تا چارچوب طـراحی شـهری در سـال 2018 میتوانـد بـه روشـنی دریافـت کـه عـدم تطبیـق پلانهـای شـهری کابـل حاصـل یـک مجموعـه چالـش هـای سـاختاری، مدیریـتی، اقتصـادی، اجتماعی و فرهنگی اسـت. نبـود حاکمیت شـهری یکپارچه، فسـاد اداری، عـدم هاهنـگی میـان نهـادی اجرایی، نبـود ظرفیت مالی و فنی، رشـد بی رویه نفـوس، و فرهنگ ضعیف شـهری نیشـنی از جملـه موانـع عمـده بـوده انـد کـه مانـع عمـلی شـدن طـرح هـای شـهری در پایتخـت گردیـده اند. نقـش نیروهـای غیـر دولـتی و نفـوذ مافیـای زمیـن، همـراه بـا ضعـف در تطبیـق قوانیـن شـهری، باعـث شـده اسـت کـه بیـش از 70 فیصـد شـهر کابـل بـه شـکل غیـر پلانی رشـد کنـد. از سـوی دیگـر تهیـه طـرح هـای متعـدد توسـط نهادهـای داخـلی و خـارجی، بـدون در نظـر داشـت ظرفیـت اجـرایی و مشـارکت واقـعی مـردم، بـه تکـرار اشـتباهات مشـابه در دهـه هـای مختلـف انجامیـده اسـت اگـر چـه پلانهـایی چـون ماسـتر پلان جایـکا و چارچـوب طـراحی شـهری در ظاهـر راه حـال هـای علـمی و مـدرن ارائـه داده انـد، امـا در نبـود سـاختار اجـرایی موثـر، مشـارکت مـردمی و برنامـه ریـزی واقـع بینانـه اقتصـادی، ایـن اسـناد در حـد یـک نقشـه آرمـانی باقیمانـده انـد. بنـا بـر ایـن، بـرای جلوگیـری از تـدام ایـن نـاکامی هـا و حرکـت بـه سـوی یـک توسـعه شـهری پایـدار، بازنگـری جـدی در سـاختار مدیریـت شـهری، تقویـت هماهنـگی میـان نهاهـای مسـول، مشـارکت فعـال شـهروندان تامیـن

منابع مالی پایدار و احیای فرهنگ شهرنیشنی ضرور و حیاتی است. تنها در این صورت می توان امیدوار بود که پلان های شهری کابل نه تنها بر روی کاغذ، بلکه در عرصه عمل نیز تحقق یابند و زمینه ساز بهبود زندگی شهروندان شود.

پیشنهادات:

برای رفع موانع ذکر شده میتوان پیشنهادات ذیل را رایه نمود

1. تقویت حکومت داری شهر ی و کاهش فساد اداری از طریق شفافیت در استخدام، تدارکات و قرار داد های شهری
2. توسعه سیستم مشارکت مردمی در فرآیند پلان گذای و تطبیق با بر برگزاری جلسات مشورتی و استفاده از دیدگاه جامعه معدنی
3. ایجاد هماهنگی ساختاری و وظیفوی بین ادارات مرتبط مانند شاروالی کابل، و وزارت شهر سازی و نهاد های ذیربط
4. مهار رشد غیر پلانی با توسعه شهر های جدید، اسکان منظم مهاجرین و باز طراحی مناطق حاشیه نشین.
5. باز نگری پلان های شهری با در نظر گرفتن واقعیت های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیت محیطی فعلی
6. ایجاد نظام شفاف، عادلانه و موثر برای استملاک زمین، به ویژه در مناطق فاقد پلان شهر

مأخذ

[7] UN-Habitat, "State of Afghan Cities Report 2015.," United Nations Human Settlements Programme, 2015.

[8] kUDF, p. 21.

[9] M. A. Hafiz, "Urban Planning in Kabul," Achievements and Pitfalls of the Last Two Decades." Afghanistan Urban Studies Journal, Vol. 3(2), 2021.

[10] ع. اکلیل، شهر کابل از چنبره معماری و بافت شهری.

[11] B. T, "Afghanistan: A cultural and political history. Princeton University Press," (2010).

[12] A. Q. Noori, " Evolution and failure of master planning in Kabul: 1960s to 2000s," Afghanistan Urban Studies Review, 2(2), 33–51., 2020.

[13] K. Municipality.

[14] J. Adili, "The loss of urban cultural identity in Kabul," An effect of conflict and uncontrolled growth. Afghanistan Urbanism Review, (2016)..

[15] ج. پاکزاد، راهنمای طراحی فضاهای شهری، ایران: چاپ سوم انتشارات شهیدی، 1386.

[16] ک. گلکار، مولفه های سازنده کیفیت طراحی شهری، ایران: چاپ دوم انتشارات شهیدی، 1379.

[17] ر. و. ج. ک. محمدی، جنبش پیاده گستری، رویکردی نو در احیا مراکز شهری، مکان مورد مطالعه پیاده راه تربیت، دانشگاه تبریز، تبریز: مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای سال دوم شماره ششم، 1389.

[18] ف. دژدار، پیاده رو سازی و پیاده راه سازی، کابل : بیهقی، 1400.

[19] ف. تبالدز، شهر های انسان محور ترجمه حسن علی لقایی و فیروزه جدلی، تهران: دانشگاه تهران، 1387.

[20] ع. ز. و. تمری، بررسی و تحلیل مؤلفه های تاثیر گذار بر بهبود کیفیات فضاهای پیاده راه ها به منظور افزایش تعاملات اجتماعی، تبریز، 1392.

[21] ف. قریب، شبکه ارتباطی در طراحی شهری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران چاپ سوم، 1382.

[22] ج. پاکزاد، راهنمای طراحی فضاهای شهری، وزارت مسکن و شهر سازی معاونت شهرسازی و معماری دبیر خانه شورای عالی شهرسازی و معماری، 1384.

[23] خ. ک. جو، پیاده راه ها از مبانی طراحی تا ویژگی های کارکردی، چاپ دوم انتشارات آذرخش، 1393.

[24] پ. ن. تحصیلی، ارایه راهکارهای جهت بازآفرینی بافتهای کهن شهری با تاکید بر حفظ و ارتقای هویت محله ای، تهران: دانشکده معماری و شهرسازی، 1392.

[25] پوهنوال‌محمدسعید"کاکر"وپوهیالی‌ذکیه"شمس"، چپتردرسی خفظ آثار وساحات باستانی، کابل: پوهنتون پولی تخنیک کابل، 1394.

[26] پ. دکتراحمدشماعی، بهسازی ونوسازی‌شهری ازدیدگاه‌علم‌جغرافیه، تهران: انتشارات دانشگاه، 1390.

بیوگرافی مولفین

محمد جاوید درویش در سال 1374 در ولایت کابل متولد گردیده، موصوف در سال 1392 از لیسه غلام حیدر خان فارغ گردیده و در سال 1393 شامل دیپارتمنت مهندسی پوهنتون کابل گردیده است موصوف در سال 1397 از پوهنتون متذکره فارغ گردیده و از سال 1398 تا فعلا در شاروالی کابل الی ایفای مینماید.

پوهنیار محمد شفیق صدیقی فرزند عبداللطیف، در سال 1366 خورشیدی در ولایت پروان دیده به جهان گشود. وی پس از ختم دوره لیسه و سپری نمودن موفقانه کانکور عمومی، شامل پوهنتون کابل گردید و بعد از گذراندن سال نخست تحصیل از طریق بورسیه دولتی عازم کشور روسیه شد.نامبرده در سال 1392 خورشیدی پس از تکمیل تحصیلات عالی خویش در رشته مدیریت و پلانگذاری شهری به سویه ماستر فارغ گردید و بلافاصله در بخش های پلانسازی وزارت شهرسازی و مسکن جذب شد. پس از مدتی، به حیث کارشناس ارشد شهرسازی در وزارت شهرسازی ایفای وظیفه نمود. وی در سال 1397 خورشیدی به سمت رئیس بهسازی شاروالی کابل مقرر گردید و در سال 1400 خورشیدی افتخار عضویت کادر علمی پوهنتون پولیتخنیک کابل را کسب نمود و تا امروز مصروف خدمت به نسل آینده کشور میباشد.

پوهنوال دیپلوم مهندس داوودشاه فاروق فرزند غلام فاروق درسال 1359 از طریق امتحان کانکور به دیپارتمنت مهندسی پوه ـخی ساختمانی پوهنتون پولی‌تخنیک کابل شامل شده و به سال 1365 از همین رشته به سویهٔ ماستر فارغ گردید. موصوف از سال (1368) الی سال (1392) هـ ش به صفت استاد دیپارتمنت مهندسی و از سال (1392) الی اکنون به حیث استاد و آمر دیپارتمنت شهرسازی جمعاً مدت (34) سال ایفای وظیفه نموده است. نامبرده بیشتر از 20 مقاله و رساله در ژونال های ملی و سه مقاله در ژورنال بین‌المللی را به نشر رسانده و کتابی تحت عنوان "اصول و مبانی برنامه ریزی مسکن" را تألیف نموده و کتاب تحت عنوان لندسکیپ شهری نیز آماده چاپ دارد. در کمیته ها و کمیسیون های مختلف علمی عضویت فعال داشته و در سمینار ها و کنفرانس‌های متعدد پوهنخی و پوهنتون اشتراک و مقالاتی را ایراد نموده که یک تعداد آنها به نشر رسیده و یکتعداد دیگر تا هنوز به نشر نرسیده اند.